

18.02.2022

Група № 35

Мегей А.В.

Історія України

Урок № 15-16

Тема: Початок перебудови в СРСР, Чорнобильська катастрофа

Мета: показати необхідність суспільних перетворень. Розкрити суть перебудових процесів та їх особливість в Україні. Схарактеризувати Чорнобильську катастрофу як трагедію українського народу і подію планетарного масштабу.

Основні дати:

- 1985 - 1991 рр. - період перебудови в СРСР;
- квітень 1985 року – Пленум ЦК КПРС;
- 26 квітня 1986 р. - Чорнобильська катастрофа.

Xід уроку

Критичне становище, у якому опинився СРСР у середині 80-х років, свідчило про необхідність радикальних перетворень.

**СТРУКТУРНА КРИЗА
РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ**

Економічна криза:

- дефіцит товарів;
- відмова або повільне запровадження нових технологій;
- невисока якість більшості товарів;
- продовольча криза; хронічна криза сільського господарства;
- прихована інфляція (зростання цін при незмінних розмірах заробітної плати);
- переважно екстенсивний шлях розвитку економіки;
- висока затратність виробництва, енергоємність і матеріалоємність продукції.

Політична криза:

- воєнні авантюри і нездатність вийти з них (Афганістан, Ефіопія, Ангола тощо);
- нездатність вищого керівництва реагувати на нові тенденції розвитку світу. «Старіння» керівництва;
- недієздатність законодавчих органів;
- втрата динамічності в розвитку радянської моделі і, відповідно, її привабливості для інших країн;
- **корупція** у вищих ешелонах влади - підкуп державних і політичних діячів: хабарництво, криміналізація, просування по службовій драбині за принципом знайомства, родинних зв'язків, особистої відданості;
- посилення репресій проти інакомислячих.

Ідеологічна криза:

- розчарування у правильності обраного шляху розвитку (побудова комунізму);
- розходження між ідеологічними догмами і реаліями життя;
- усвідомлення нереальності досягнення мети побудови комунізму;
- зростання дисидентського руху і настроїв у суспільстві;
- посилення ідеологічного тиску на суспільство.

Екологічна криза:

- бездумна експлуатація природних ресурсів;
- відсутність наукового обґрунтування у розміщенні виробничих потужностей;
- руйнування природного середовища, придатного для життя людей (забруднення водоймищ, атмосфери тощо);
- поступова деградація нації (генетичні зміни, зростання дитячих захворювань і народжуваності нездорових дітей, скорочення народжуваності, зростання числа хронічних захворювань тощо).

Початок «перебудови»

Докорінні зміни у внутрішній і зовнішній політиці розпочалися, Після смерті у 1982 р. Л. Брежнєва його спадкоємцями на найвищій партійно-державній посаді були хворі люди похилого віку - Юрій Андропов (помер у 1984 р.) та Костянтин Черненко (помер у 1985 р.). У березні 1985 р. дещо оновлене

політбюро ЦК КПРС висунуло на посаду генерального секретаря наймолодшого із своїх членів - 54-річного Михайла Горбачова. Новий лідер усвідомлював економічний занепад держави і намагався реформувати, підправити «скривлену» будівлю соціалізму, у той же час не порушуючи її фундаменту.

На квітневому (1985 р.) пленумі ЦК КПРС Горбачов уперше заявив про «необхідність перебудови господарського механізму». Тому квітень 1985 р. вважається початком перебудови в СРСР, хоч власне поняття «перебудова» з'явилося значно пізніше.

П е р е б у д о в а (рос. «перестройка») - теоретично-політична програма реформування командно-адміністративної, бюрократичної соціальної системи СРСР.

Метою перебудови був перехід до демократичного соціалізму та ринкової економіки, що зумовлювалось низкою факторів.

1. Очевидна науково-технічна відсталість країни порівняно з передовими західними країнами, що дедалі поглиблювалась.
2. Уповільнення темпів економічного розвитку.
3. Низька якість більшості вітчизняних промислових товарів.
4. Неспроможність колгоспно-радгоспного ладу забезпечити країну продуктами сільського господарства.
5. Вражуюча безгосподарність в усіх ланках народногосподарського комплексу.
6. Нездатність режиму забезпечити більш-менш задовільний рівень життя для своїх громадян.
7. Нескінченні дефіцити найнеобхідніших продуктів і товарів.
8. Нещадне переслідування владою будь-яких форм дисидентства, інакомислення та опозиції.
9. Всевладдя партноменклатури.
10. Значне поширення корупції, соціальної апатії, пияцтва та інших негараздів у радянському суспільстві.

Основні напрями політики реформ М. Горбачова

1. Демократизація суспільства. Створення правової держави.
2. Гласність.
3. Реабілітація незаконно засуджених і репресованих за роки радянської влади.
4. Утвердження багатопартійності.
5. Запровадження інституту президентства.
6. Підготовка нового союзного договору.
7. Політика нового мислення у зовнішніх відносинах.
8. Підтримка демократичних революцій у Східній Європі.

Період перебудови мав декілька етапів:

I етап перебудови (квітень 1985 - січень 1987 р.)

Визрівання політичного курсу перебудови. Трансформація радянського суспільства розпочалася як типова революція «згори».

У квітні 1985 р. на Пленумі ЦК КПРС було проголошено курс на прискорення соціально-економічного розвитку країни. Провідними його елементами було визначене інтенсифікацію економіки, прискорення науково-технічного прогресу, активізацію «людського фактора», перебудову управління та планування, удосконалення структурної та інвестиційної політики, підвищення організованості й дисципліни, поліпшення стилю діяльності, обґрутовані кадрові зміни (термін «перебудова» вживався тоді лише в контексті поліпшення управління господарським механізмом). Перетворення на початковому етапі не були системними і стосувалися передусім економіки (наведення елементарного порядку, зміцнення трудової та технологічної дисципліни, підвищення відповідальності кadrів тощо).

Характерні ознаки первого періоду:

1. Джерелом реформаторських іmpульсів є політичний центр держави.
2. Вичікувальна позиція апарату партійно-державних органів.
3. Визрівання потреби в політичних узагальненнях та чіткій програмі перебудови.
4. Консерватизм, інертність, зорієntованість на політичний центр суспільної думки.

Особливості перебудови в Україні.

В Україні перебудовчі процеси загалом збігалися із загальносоюзними.

Проте вони мали і свої особливості:

- уповільнений темп розвитку;

- порівняно низький рівень активності населення;
- тривале збереження при владі старої брежнєвської еліти;
- відсутність відвертого насилия як засобу розв'язання внутрішніх проблем;
- перетворення Чорнобильської трагедії з екологічного чинника суспільного життя на потужний політичний.

Українська офіційна влада була вимушена підтримувати політику центрального керівництва, хоча компартійна еліта республіки з часом все більше розуміла, що політика «перебудови» реально погрожує її необмеженій владі. Сам М. Горбачов, як і його попередники, добре розумів значення України для Союзу і до останніх днів свого лідерства пильно стежив за ситуацією в республіці, намагаючись будь-якими способами утримати її у складі СРСР. Ставши генеральним секретарем, він уже в червні 1985 р. прибув у республіку для просування ідей «перебудови»

Панування консервативних сил у керівництві республіки. Зміни, що відбувалися в Україні, істотно відставали від відповідних процесів в інших республіках, особливо прибалтійських. Першим секретарем ЦК КПУ аж до осені 1989 р. залишався В. Щербицький, який мав репутацію консерватора. Оточення В. Щербицького віддавало перевагу командно-адміністративним методам керування, дотримувалось централізму і твердої регламентації всіх сфер життя суспільства. Проблеми розвитку державності України, на думку В. Щербицького, узагалі не існувало. Український народ, стверджував він, «задовольнившись соціалістичною державністю, досяг справжнього національного відродження».

Нічого не змінилося в політиці компартії України і з вересня 1989 р., коли першим секретарем ЦК КПУ став В. Івашко.

Гласність суспільного життя.

Гласність – політика максимальної відвертості та правди в діяльності державних і громадських організацій, дієва і активна форма участі громадської думки в демократичному вирішенні найважливіших проблем країни.

Основними досягненнями політики «гласності» стали: ліквідація «білих плям» в історії СРСР; поява ідейного плюралізму, розмаїтості думок; реабілітація безневинно засуджених у 30-50-ті рр. політичних діячів і діячів культури; значне пом'якшення цензури в засобах масової інформації; ліквідація спецховищ у бібліотеках; масовий прокат кінофільмів, що десятиліттями лежали на полицях за ідеологічними мотивами; появі незалежних газет і журналів; падіння «залізної завіси» і можливість діалогу з країнами Заходу; демократизація всього громадського життя в країні, перші заклики визнати Голод 1932 – 1933 років геноцидом українського народу.

Лібералізація - забезпечення гарантованих Конституцією громадянських прав особи.

Чорнобильська катастрофа

Непродумана надіндустріалізація Нижньої Наддніпрянщини та Донбасу, інтенсивне спорудження численних штучних «морів» на Дніпрі доповнилося в 70–80-ті роки будівництвом мережі атомних електростанцій у безпосередній близькості від великих міст. На Україну, яка займала менше 3 % території СРСР, припадало майже 25 % всіх шкідливих виробництв. Серед міст СРСР з найвищим рівнем забруднення атмосфери кожне п'яте було розташоване в Україні.

Екологічною катастрофою світового рівня стала аварія у ніч з 25 на 26 квітня 1986 р. на Чорнобильській АЕС. Аварія призвела до страхітливого забруднення біосфери, радіоактивного опромінення тисяч людей, появи на території України 30-кілометрової «зони відчуження», масового переселення жителів із забруднених земель в інші регіони республіки. Лише прямі витрати України, яка мусила майже повністю взяти на себе справу ліквідації катастрофи на електростанції, що підпорядковувалася свого часу союзному відомству, становили в 1988–1990 рр. (у тодішньому масштабі цін) понад 20 млрд. крб. Та це не вирішило проблеми, і ще тривалий час Україна витрачатиме мільярди на ліквідацію наслідків Чорнобиля та соціальний захист постраждалих внаслідок аварії.

Вибух 4-го енергоблоку ЧАЕС 26 квітня 1986 р. за своїми радіаційними наслідками був еквівалентним 500 ядерним бомбам, скинутим на Хіросіму.

Партійне керівництво ретельно приховувало жахливі масштаби катастрофи. Причому якщо М. Горбачов на ювілейних урочистих зборах у листопаді 1987 р. у своїй доповіді приділив незалежності України увагу і Чорнобильській трагедії, то В. Щербицький через місяць у доповіді, присвяченій 70-річчю встановлення радянської влади в Україні, про неї навіть не згадав. Правда про причини й

трагічні наслідки катастрофи на повний голос зазвучала в устах опозиції, яка негайно «виставила відповідний рахунок» Компартії України та її уряду.

Рішення про евакуацію та переселення було прийняте урядовою комісією колишнього СРСР через 37 годин після руйнації реактора на ЧАЕС. Згідно з офіційними даними, евакуація населення тривала з 27 квітня до 16 серпня 1986 р.

Усього на першому етапі евакуації було виселено 81 населений пункт Київської та Житомирської областей. Було відселено близько 90 тисяч осіб (хоча існують дані про 115 тисяч відселених).

Наслідки катастрофи.

Радіоактивна хмара, що утворилася внаслідок вибуху, досягла країн Північної Європи. Радіоактивного опромінювання зазнали тисячі людей. На території України було утворено 30-кілометрову «зону відчуження», з якої було відселено всіх мешканців.

До початку 1990 року в Україні було дегазовано 3,5 млн. га орної землі і 1,5 млн. га лісу - 12 % території республіки.

Радіація забруднила 2 294 населених пункти. Зона відчуження ще й сьогодні становить 2 600 км².

Згідно з міжнародними домовленостями, наприкінці 2000 року (15 грудня) Чорнобильська АЕС припинила своє функціонування. Проте наслідки Чорнобильської катастрофи спостерігаються і сьогодні.

Узагальнення

Криза радянського суспільства спонукала керівні партійні кола до проведення реформ. Їх ініціатором став Генеральний секретар ЦК КПРС М. Горбачов. Проте розроблені й запроваджені реформи не відповідали реаліям сучасності, до того ж були непослідовними і частковими. Зрештою не до кінця продумані експерименти привели до розвалу радянського господарського механізму та економічного краху. У 1988 р. економіку СРСР охопила криза. Економічні негаразди на тлі лібералізації режиму сприяли розгортанню могутніх соціальних та національних рухів, які зрештою розхитали й знищили радянську систему й СРСР. Таким, чином, перебудова привела до ліквідації тоталітарного режиму й до розпаду СРСР.

Тестові завдання

1. Позначте, коли до влади прийшов М. Горбачов.

А 1981 р.

Б 1984 р.

В 1985 р.

Г 1982 р.

2. Позначте термін, який відповідає такому визначення: «Політика, спрямована на реформування радянської соціально-політичної системи на демократичних і ринкових засадах, залишаючись в рамках соціалізму, - це...».

А «застій»

Б десталінізація

В перебудова

Г неосталінізм

3. Позначте хронологічну послідовність історичних подій:

А початок перебудови

Б початок виведення військ з Афганістану

В формування політики «нового мислення»

Г зміни в партійному керівництві УРСР

4. Позначте відповідність осіб посадам, які вони обіймали в 1990 р.

1. Президент США

А Тетчер М.

2. Голова Верховної Ради УРСР

Б Горбачов М.

3. Президент СРСР

В Івшко В.

4. Прем'єр-міністр Великої Британії

Г Рейган Р.

Домашнє завдання:

1. Опрацювати конспект
2. Виконайте тестові завдання

Виконані завдання відправте мені на електронну пошту anastasiamegei@ukr.net. У темі листа вказати номер групи, називу навчальної дисципліни, номер уроку, ПІБ.